

Владимир ДАВЧЕВ

НЕКОИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ТЕОРИЈАТА НА ПОЗНАНИЕТО НА НОАМ ЧОМСКИ

Ниту еден период во историјата на филозофијата не изобилувал со толкав број школи и правци, како што е тоа современата филозофија, филозофијата на XX-от век. Сепак еден поголем дел слободно може да ѝ припадне на аналитичката филозофија. Овој правец, како и многуте други во овој период, ги насочува своите интересирања во антиметафизичка и антидогматска расправа со струењата карактеристични за крајот на XIX-от и почетокот на XX-от век.

Разработувајќи го до детали аналитичкиот метод, застапниците на аналитичката филозофија ја доведуваат во прашање и самата можност да се филозофира. Во тие напори за доследна изградба на еден нов период кон филозофијата, аналитичкиот правец го зафаќа длабоко радикално проблемот на јазикот, што поврзано со наглиот развој на лингвистиката во XX-от век, претставува поле за поголем број расправи на голем дел од застапниците на овој филозофски правец.

Во овој правец се во прв ред и делата на авторот НОАМ ЧОМСКИ, кој особено предизвикува внимание со смелоста на некои негови идеи. Слободно можеме да го изнесеме мислењето, дека овој автор прави напор да оствари длабока анализа на целината на јазикот, проучувајќи ги неговите основни структури. Овој автор е еден од ретките кој на науката за јазикот ѝ дава филозофска основа.

Ноам Чомски предизвикува посебно внимание кај застапниците на аналитичката филозофија со својот став дека човековата способност да го научи и да го употребува јазикот не може да се објасни бихејвиористички. Би можеле да си дозволиме и да говориме за блискост на ставовите на Чомски за пристапот кон човековата природа, разгледувани кај него од позиции на лингвистиката и ставовите на Витгенштајн дека човекот не е дел на каузалното делување на природата.

Според Чомски човекот не може да се разбере или набљудува како еден вид вештачка направа, изложен на извесни лингвистички стимули со чија помош тој (човек) го разбира говорот на другите и комуницира со нив.

Карактеристика на луѓето, според него, е нивната способност да го употребуваат јазикот, така што од одделни делови на познат лингвистички материјал создаваат потполно нови реченици. Оваа способност Чомски ја засновува врз претпоставката дека луѓето поседуваат некој вид вродена ментална структура, која им овозможува да го научат и употребуваат јазикот. Таквата способност е фундаментална разлика помеѓу човекот и сите останати суштества.

За разлика од поголемиот број застапници на аналитичкиот правец, Ноам Чомски не ја става под знак прашање и самата теорија на познанието и нејзиното постоење. Поаѓајќи од резултатите на сопствените истражувања во областа на науката за јазикот и другите науки, Чомски го изнесува следново мислење: „Централен проблем на толкувањето на светот е одредувањето на тоа како, всушност, делуваат човечките суштества. Тоа е проучување на меѓуделувањето помеѓу поединечниот биолошки даден, сложен систем – човековата свест – и физичкиот и општествен свет.”¹ Ова мислење на Чомски можеме да го споредиме со ставот на Б.Расел кој си го поставува прашањето: „како да се објасни тоа човечките суштества, чија што врска со светот е непосредна, лична и ограничена, сепак да знаат онолку колку што знаат?”²

Почетните основи за одговор на овие прашања врзани со теоријата на познанието Чомски се обидува да ги пронајде во своите лингвистички истражувања, во ставот за вродените способности за учење и употреба на научениот јазик, како и во некои ставови на филозофот Вилард Квајн. Чомски во делото „Problems of Knowledge and Freedom” (Проблеми на познанието и слободата) ги наведува зборовите на Квајн за кои смета дека даваат потврда на неговите гледишта, при што истакнува дека иако Квајн почнува со поими кои се чинат премногу тесни и ограничени, сепак доаѓа до заклучок дека постојат сеуште непознати вродени структури кои се неопходни за учењето на јазикот или за други облици на учење. „Кога Квајн понатаму вели дека под ‚бихејвиоризам’ подразбира само инсистирање на опфаќање на сите критериуми на појмовна опсервација, и евентуално придавање смисла на сите врски во поимите на надворешното восприемање, тој не само го одрекува бихејвиоризмот како суштинско учење, туку и го прифаќа и Раселовиот заклучок дека единствено она што останало од емпиризмот може да се прифати под услов да се проверливи последиците на принципите кои го сочинуваат нашето познание, такви какви што ги потврдува искуството.”³

Критиката на емпиризмот кај Чомски е ограничена само на оној обем во кој емпиризмот инсистира на бихејвиористичките гледишта за човековото познание на светот и јазикот. (Критиките на емпиризмот најмногу се упатени кон она стојалиште на филозофијата на јазикот што го прифаќа

---

¹ Noam Chomsky, *Problems of Knowledge and Freedom*, Barrie and Jencins, London 1972, p. 11

² *Ibid.*, p. 13

³ *Ibid.*, p. 14-15

гледништето на Гилберт Рајли за бихејвиористичкото објаснување на природата на учењето). Затоа Чомски ја застапува тезата за постоење на вродени принципи кои му овозможуваат на човекот учење и употреба на јазик. Чомски смета дека и кај сфаќањето и разбирањето на светот во човекот постојат извесни вродени елементи на неговата свест. Ова свое тврдење тој го поткрепува со некои резултати добиени при проучувањето на инстинктите, за кои е утврдено дека се вродени. Потврда за своите ставови наоѓа и во биологијата, при што го изнесува мислењето на биологот Жак Моно кој е на мислење дека е сосема природно, иако за многумина скандалозно, да се претпоставуваат посебни принципи на јазичката структура како биолошки дадени на сегашниот степен на човековата еволуција.

Доследен во критиката на емпиризмот, Чомски се прашува дали емпириското наследство во размислувањата за растот и корените на познанието е попрво пречка отколку помош. Затоа тој студиозно приоѓа кон истражување на остатоците на емпиризмот во толкувањето на процесите на познанието. Чомски не се согласува со мислењето, што во најголема мерка го застапува остензивната дефиниција, дека единствен начин на кое детето почнува да ги поврзува звуците кои ги произведува со предметите или личностите околу себе, е токму тој начин. „Не постои никаква причина да се поверува дека поимот што го сознава детето за трајното повторување на физичките предмети е изведен од неговото размислување за употребата на јазикот, или дека Миловите (John Stewart Mill) канони имаат каква и да е врска со толкувањето на светот на искуството со помош на поимите на перманентни личности или ствари”.⁴ Во овој случај шемата на трајни или повторно видени случаи се јавува како трајна. Потврда на овие ставови Чомски повторно наоѓа во ставовите на биологот Жак Моно, кој врз основа на некои експерименти доаѓа до заклучок дека нема сомневање дека животните се во состојба да ги класифицираат предметите и релациите кон апстрактните категории, особено кон геометриските категории – круг и триаголник.

Чомски се согласува со Жак Моно дека постојат примитивни неуролошки дадени аналитички системи кои можат да дегенерираат доколку не се стимулираат во одреден критичен период, а кои пак од своја страна го обезбедуваат посебното толкување на искуството во зависност од организмот. Истражувањата на Моно им даваат, според Чомски, потврда на Рене Декарт и Кант, наспроти ставовите на радикалниот емпиризам кој ги доведува во прашање сите ставови и хипотези кои ја претпоставуваат „вроденоста” на облиците на познанието. Животните учат со помош на вродени генетски програми, што поголем дел од современата биологија не го доведува во прашање, па оттука за Чомски нема сомневање дека истото важи и за основните категории на човековото познание. Емпиризмот за Чомски не е способен да одговори на прашањата што се поставени. Затоа тој (Чомски) му се обраќа на рационализмот, така што го изнесува ставот дека децата не би можеле да покажуваат лингвистички способности кога не би биле однапред

---

⁴ Noam Chomsky, *Problem of Knowledge...*, p.19

програмирани да усвојат одреден облик на граматика. „Од технички причини се смета дека оваа граматика се состои не само од избор на извесни структури, туку и во употреба на извесни правила на трансформирање. Предиспозицијата за употреба на овие правила на трансформација на таков начин да им овозможи конструирање на реченици на кој било јазик што сме го научиле, се смета за дел на конституција на човековиот дух.”⁵ Овие правила на трансформација, најчесто познати како теорија на „универзална” или „генеративна” граматика, Чомски ги поистоветува со поседувањето на вродените идеи на Декарт. Колкави и да се напорите на Чомски да го поткрепи ова свое тврдење, се чини како да го одбегнува одговорот на прашањето што уште Џон Лок му го упатува на Декарт дека неспособноста на поголемиот дел на човештвото да има било каква претстава за овие принципи е доволна, „...да го уништи сеопштиот пристанок кој нужно мора да биде придружна појава на сите вродени вистини: мене ми изгледа блиску до контрадикција ако се каже дека постојат вистини втиснати на душата која таа не ги гледа ниту ги разбира; втиснувањето, ако нешто значи, не е ништо друго од остварување на извесни вистини кои треба да бидат перципирани. Бидејќи било што да се втисне на духот, а тоа духот да не го перципира, мене ми изгледа тешко сфатливо.”⁶

Општата способност на прифаќање на знаењето е заедничка на сите луѓе и таа е вродена, но зад ова, како што истакнува Чомски, постојат голем број разлики кои по пат на јазикот се одразуваат во систем на поими. Ова секако мора да му се припише на искуството, бидејќи не постои никаква генетска структура, која ќе одлучува кој јазик ќе го прифати некој поединец. Витгенштајн тврди дека зборовите немаат, сами по себе, значење кое би им го дала некоја сила надвор од нас, туку дека ние им го придаваме нивното значење.⁷ Чомски и во овој случај застапува поинакво мислење и тоа: Зборовите би можеле да имаат значење кое им го придава организмот, иако не би било нужно да се претпостави дека ова „давање значење” е свесно или подложно на интроспекција, или дека е организмот воопшто способен да го објасни системот појави, кој што го употребува, или да ги опише својствата или поединечните чинители на некој прецизен начин. Што се однесува до луѓето, сите причини упатуваат на претпоставката дека семантичкиот систем на јазикот е даден со помош на моќ независна од свесниот избор..., но нема никакви причини зошто тој во принцип (системот В.Д.) би бил имун на истражувања од принципите кои ги одредуваат физичките операции на органите.”⁸

Чомски ја истакнува поврзаноста на емпириското истражување на светот со вродените способности на човекот, отфрлајќи секаков филозофски

⁵ Ayer, A. J., „Filozofija u dvadesetom veku”, Sarajevo, Svjetlost 1990 str. 285

⁶ Lock, John, Essay Concerning Human Understanding, Glava I, odel 5

⁷ Види повеќе за ова во предавањата на Витгенштајн објавени под наслов Сина книга (The Blue Book).

⁸ Chomsky, Noam, Problem of Knowledge ..., p.23

бихејвиоризам или како што вели: „Можеме да кажеме дека нашата ментална основа ни овозможува да достигнеме знаење за светот во мерка во која нашите вродени способности да создаваме теории одговараат на извесни аспекти на структурата на светот. Со истражувањето на различните способности на духот, можеме, во принцип, да постигнеме разбирање за тоа кои теории повеќе ни одговараат, или кои можни теории воопшто ни одговараат, кои облици на научното познание може да се остварат, доколку е светот таков да ги поседува бараните својства... Друг (поинаков В.Д.) организам, следејќи други принципи, може да развие поинаква наука, или да изостави некои од нашите”.⁹

За да може да се разберат сите аспекти на човековата егзистенција, мора, според Чомски, да се истражи областа на човековото знаење и системот на уверувања. Според него системот на знаењето и уверувањата е резултат на вродениот механизам кој е генетски одреден. Посебен систем на човековото знаење е системот на човековиот јазик во кој не мора да се прави разликата помеѓу знаење и уверување. Без сомневање е дека човекот може да го знае својот јазик, меѓутоа проблемот е во тоа како е создаден тој систем со него да може успешно да се комуницира. Знаењето на јазикот е производ на меѓуиграта на почетно дадените структури на свеста и нивното меѓуделување со околината. Во однос на ова сфаќање постојат две хипотези од кои првата е дека непроменливоста на овие почетни структури на свеста е одраз на својствата на свеста, што би било плаузибилно. Впрочем емпиријата потврда на хипотезата изнесува и Чомски наведувајќи дека постојат птици кои постојано пеат иста песна, што ни дава за право да претпоставиме дека тоа е генетски предодредено. Втората хипотеза би била дека оваа непроменливост е резултат на некакви стратегии во учењето (*learnin strategies*) применети на околината која е во доволна мерка униформна.

Чомски не ги прифаќа ниту двете хипотези, бидејќи да се говори за ваква непроменливост неопходно е да се разгледа значењето на речениците. Одделни аспекти на значењето на речениците се одредени со распоредот на зборовите во нив и со нивниот склоп во изразите, додека другите аспекти се насочени на структури кои се помалку или повеќе апстрактни. Расправата по овој проблем го наведува Чомски да заклучи дека може да се развијат извесни разумни, иако, вели, делумни хипотези за тоа како значењето на реченицата мора да се претстави во човековиот јазик и како таквите претстави се однесуваат на различни аспекти на лингвистички облици како што се: редот, искажувањето на реченицата, и апстрактните структури кои не се однесуваат ниту на еден „едноставен начин на физичките искази”.

Токму проучувањето на она што го нарекуваме физички искази довело до интересни резултати. Така претставувањето на звуците и на значењето на природните јазици влијаело врз признавање на систем на правила кој се однесува на истите. Овие правила потпаѓаат под различни категории и

---

⁹ Ibid., p. 25

изразуваат непроменливи својства кои на ниту еден начин не се нужни за системот на мислење или комуницирање, така што упатуваат на проучување на човековата интелигенција. Чомски во таа насока го разгледува начинот на кој се прават прашалните реченици во англискиот јазик и доаѓа до еден став за операција во зависност од структурата или како што изворно го нарекува (structure-dependent-operation). Тој всушност подразбира дека овие операции не се однесуваат само на низата елементи кои ја образуваат реченицата, туку и на нивната структура.

Врз основа на ова го изведува и заклучокот „дека сите познати формални операции во англискиот јазик, или кој и да е друг јазик, се во зависност од структурата. Ова е едноставен пример на непроменливиот принцип на јазикот, кој може да се нарече формално лингвистичка универзалија или принцип на универзална граматика.”¹⁰ Заклучокот на Чомски е дека кога се работи за универзален и непроменлив принцип, операцијата во зависност од структурата мора да биде вродена шема на свеста што таа го применува врз искуството. Меѓутоа, овие правила не се а priori вистинити, истакнува Чомски, туку се важечки дури врз основа на проверка во искуството. Тие се дадени а priori само како наша способност за усвојување на јазикот. Тоа не се природни закони кои не може да се прекршат, бидејќи тоа се правила кои ги создава нашата свест во процесот на усвојување на јазикот.

Видлив е напорот на Чомски да покаже дека очигледно постојат длабоки вкоренети и апстрактни принципи, многу општи по својата природа, кои го одредуваат обликот и толкувањето на реченицата. Вообичаено е, вели овој автор, јазикот да се смета за „огледало на свеста”. Ова е вистинито во смисла во која својствата на јазикот се од специфичен вид, а не во некоја општа смисла кога својствата на јазикот се објаснуваат во функционална полза, кои не даваат никаков увид во природата на свеста. Принципите за кои станува збор се а priori за видот, тие ја даваат рамката за толкување на искуството и изградбата на посебна форма на знаење врз основа на искуството, но тоа не се нужни, дури ни природни својства на сите замисливи системи кои би можеле да послужат во функција на човековиот јазик. Токму поради ова тие за Чомски се интересни за проучување на природата на човековата свест.

Целата оваа анализа го доведува Чомски до одговорот на прашањето што го поставил Б. Расел: како е можно човечките суштества чии контакти со светот се лични и ограничени, да знаат онолку колку што знаат? Психологијата, според Чомски погрешно ја насочи дискусијата на проблемот на знаењето и уверувањето врз кое се засновува нормалното човеково однесување едноставно не може да се опише со изразите на мрежата на асоцијации, производството на диспозиција спрема одговорите, структурата на навиките и слично. Ова изгледа дека е вистинито, барем во случајот на јазикот и другите познати примери на човековиот „когнитивен процес”.

---

¹⁰ Ibid., p. 30

За Чомски внатрешниот принцип на ментална организација овозможува создавање систем на знаења и уверувања врз основа на фактите. Истовремено, овие принципи го сочинуваат и суштинскиот дел на човековата природа. Тие принципи одредуваат и кој систем е попримерен на барањата на свеста, така што можат да претставуваат и ограничување на она што може да се познае. Можеби е во право Ч.С. Пирс кога тврди дека човековиот ум има природна способност на прилагодување во претпоставување на исправните теории, и кога умот тоа не би го поседувал, не би бил во состојба да дојде до било какво сознание. „Принципите на свеста го одредуваат обемот како што ги даваат и границите на човековото творештво. Без таквите принципи, научното разбирање и творечките чинови не би биле можни. Кога сите хипотези од почеток би имале иста вредност, тогаш не би било можно да се дојде до било какво научно разбирање, бидејќи не би постоел начин според кој би се разграничувало помеѓу многубројните теории согласни со нашите ограничени факти и под претпоставка, подеднакво добри на свеста.”¹¹

Прашањата што ги поставува Ноам Чомски не се нови. Тој, може да се каже, само ги поставува на нов начин. Чомски го бара одговорот на прашањето што ја сочинува јазичката свест врз која се темели употребата на јазикот. Тој бара некои специфични вродени капацитети кои јазикот го чинат можен. Тоа е она што веќе рековме, може да се нарече теорија за „генеративна” или „универзална” граматика. Какви се тие вродени капацитети, каква е тоа тајна скриена во човековиот ум, и тоа во сите луѓе подеднакво? Ако, имено, тие капацитети имаат облик на универзална граматика, која генерира и во секој поединечен исказ творечки создава говор, а човекот воопшто не е свесен за нејзиното делување, и ако тие капацитети се вродени во човековиот ум, се јавува следната дилема: дали таа граматика е физиолошки или ментално фундирана? На мислење сум дека Чомски не дава јасен одговор на ова прашање.

Иако е непримерно сопственото мислење да се поткрепува со туѓи ставови, сепак мислам дека А.Ј.Ејер во делото „Филозофијата во дваесеттиот век” најдобро го отсликува Чомски и неговото дело: „Сочувствувајќи како и што чинам со Лок, чувствувам дека силата на позицијата на Чомски се состои помалку во она што тој го потврдува отколку во она што го одрекува. Тој е најубедлив кога докажува дека чисто бихејвиористичко учење на јазикот во рамките на условните рефлексии не им оддава признание на комплексноста на фактите. Неговиот случај, би можело да се каже, се здобива со незаслужена поддршка за претпоставката, прифатена макар и молкум и од едните и од другите, дека природниот јазик е прв симболички систем кој децата го стекнуваат, и дека процесот на стекнување почнува со првата отворена употреба на зборовите. Ако се согласиме со Нелзон Гудман дека „пред било кој да научи некој јазик, тој има изобилие пракса за развивање и употреба на рудиментарни предлингвистички симболички

---

¹¹ Ibid., p. 45

системи во кои гестовите и сензорните и перцептивните примери од сите видови функционираат како знакови”, можеби ќе бидеме поподготвени да допуштиме дека трагањето по емпиристичката теорија на учењето не е безнадежен потфат. Таквата теорија не мора да биде венчана со бихејвиоризмот, ниту пак таа а priori би ги поставила границите на флексибилност и инвентивност на духот. Кога таа би можела да има моќ да објасни, што прибегнувањето кон вродените идеи досега по сè судејќи, го нема. Да се каже ова не значи да се намали занимливоста и острината на граматичките анализи на Чомски.”¹²

КОРИСТЕНА И НАВЕДЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Chomsky, Noam, Problems of Knowledge and freedom*, Barrie and Jencins, London, 1972 g.
2. Ayer, A. J., Filozofija u dvadesetom veku, Svetlost, Sarajevo 1990 g.
3. Lock, John, Essay Concerning Human Understanding, Routledge and Kegan Paul, London, 1966 g.
4. Grabnar, Boris, „Технологија комуникације и jezički problemi”, Gledišta, broj 12, 1976, Beograd
5. Chomsky, Noam, Sintaksička struktura, Dnevnik i Književne novine, Novi Sad, 1981 g.

Vladimir DAVCEV

SOME CHARACTERISTICS OF NOAM CHOMSKY'S THEORY OF KNOWLEDGE

(Summary)

In this paper author gave some aspects of one theory of knowledge represented by Noam Chomsky. Even though, Noam Chomsky is better known as linguistic philosopher, his thoughts and opinions in questions about the theory of knowledge are always very interesting. As an opponent of behavioristic opinion about the theory of language, Chomsky is connected with the problems of human knowledge and he is trying to find a new way to solve some of the problems which occur in that theory.

This paper is an effort to give a new light of some old problems of theory of knowledge, this time with help of Noam Chomsky's theory of knowledge also known as „activistic theory of knowledge”.

---

¹² A. J. Ayer, Filozofija u dvadesetom veku, Svetlost, Sarajevo, 1990

И покрај сите напори не успеав да пронајдам дали делото на Чомски – „Problems of Knowledge and Freedom”, е преведено на некој од југословенските јазици. Затоа бев приморан цитираните делови сам да ги преведувам.